

ESKİ TÜRK YER ADLARI ÜZERİNE BİR ESER: ESKİ TÜRK YER ADLARI

Erhan AYDIN (2016), *Eski Türk Yer Adları, İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayıncılık, 176 s., ISBN: 978-605-9521-00-0*

Tuncer GÜLENSOY*

Dil Araştırmaları, Bahar2018/22: 225-227

Türkoloji'nin en zor alanlarından birisi de “*Onomastik*”tir. *Toponymie* genel adı ile bilinen *yer* (*dağ, tepe, ova* [oronymie]; *nehir, göl, deniz* [hydronymie]) ve *kişi* adları üzerine çalışan yabancı dilbilimcilerin yanında Türk bilim adamlarının (Türkologların) sayısı çok azdır.

Onomastikle ilgili çalışmalar yapan Türkiye Türkologlarından M. F. Köprülü, H. N. Orkun, A. İnan, A. Caferoğlu, E. Bilgiç, Z. F. Fındıkoğlu, M. R. Gazimihal, H. Eren, M. Eröz, İ. Kafesoğlu, M. F. Kırzioğlu, F. Sümer, D. Aksan, Ö. Başkan, B. Ögel, A. Temir, F. A. Tansel, T. Tekin, Ş. Tekin, M. Doğru, M. Eröz, T. Gülensoy, S. Tezcan, S. Sakaoğlu, A. B. Ercilasun, O. F. Sertkaya, S. Y. Gömeç, C. Alyılmaz, E. Aydın, F. S. Barutçu-Özönder gibi üniversite mensubu bilim adamlarının yanında, özellikle folklor ve halk edebiyatı ile uğraşan M. Önder, H. Z. Koşay, K. Yunt, A. Oy, M. Ş. Ülkütaşır, C. C. Güzelbey, K. Toygar, A. R. Gönüllü gibi kişiler de vardır.

Bu konunun, Türkoloji'nin en zor alanı olduğunu belirtmiştik. Zorluğu, bu göreve soyunanların yalnız Türkçeyi değil, Türklerin ataları olan *İskit (Saka), Sha-to (Şato), Hun, Kök Türk, Uygur, Kırgız, Kuman-Kıpçak, Peçenek, Bulgar* vb. gibi Türk kavimlerinin tarihlerini, kültürlerini ve yazılarını bilmelerinin yanında, Türk dünyasına komşu *Çin, Hint, eski Tohar, Tibet, eski Yunan, Bizans* ve en önemlisi de *MOĞOL* dili, kültürü, tarihi, coğrafyası ve sosyal hayatını da iyi bilmek gerekmektedir.

Erciyes Üniversitesinde görev yaptığım 19 Ekim 1989 - Eylül 2006 tarihleri arasında, yüzlerce lisans öğrencisi yetiştirdim; 44 Yüksek Lisans ve 22 de Doktora tezi yönettim. Erhan Aydın da 4 yıl çeşitli Türkoloji dersleri verdiğim bir öğrencim idi. Araştırma görevlisi olarak göreve başlaması da benim TDE Bölüm Başkanı ve Rektör Yardımcısı olduğum zamana rastlar. Yüksek Lisans ve Doktorasını Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, TDE Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mustafa Canpolat'ın danışmanlığında, eski Türk Dili konusunda, tamamladı. Bu bilgiler, E. Aydın'ın kitaptaki biyografisinde eksik olduğu için tamamlamak istedim.

Her hangi bir eser yazılmaya planlandığı zaman, yapılacak ilk iş o konu üzerinde yazılmış bilimsel kitap, makale ve kongreler sunulmuş tebliğlerin hepsine (olmazsa da en çoğuna) ulaşabilmektir. Sağlam bir “Bibliyografya” kaynağınız ve bilginiz olmazsa, yazacağınız eser, makale ve tebliğ de eksik kalır, “topal” olur.

Erhan Aydın'ın “*Eski Türk Yer Adları*” adını taşıyan ilmî çalışması, (bana göre) bütün eski Türk yer adlarını içine almadığı için, “*Eski Türk Yer Adları Üzerine Bir Deneme*” adını taşımış olsaydı, daha mütevazî ve daha uygun ad olurdu.

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, t.gulensoy@gmail.com

Bir de benim üzerinde duracağım esas konulardan birisi “*Bibliyografya*” (=Kitap, makale ve tebliğler toplama) meselesidir. Kitap 2016 yılında yayımlandığına göre, bu konuda yazılmış pek çok eserin, yayımlanmış makale ve tebliğlerin de “*Kaynaklar*” bölümünde yer alması gerekirdi. Öyle olmamış. Mesela:

1) Saim Sakaoğlu’nun “*TÜRK AD BİLİMİ-I: Giriş*” adlı 156 sayfalık eseri ne görülmüş, ne de içindeki bilgilerden yararlanılabilmemiş.

2) *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri* (11-13 Eylül 1984, Ankara), Ankara 1984, Başbakanlık Basımevi, XI+288 S.

3) Tuncer Gülensoy’un Türk (Anadolu, Rumeli) kişi ve yer adları ile ilgili kitap, makale ve tebliğleri 50’den fazladır. Ne yazık ki, E. Aydın, bu bibliyografyadan ancak dördüne eserinde yer verebilmiştir. Gülensoy hakkında basılan armağanların sayısı “DÖRT”tür. Erhan, bunlardan birisine baksa idi, bibliyografyası biraz daha gelişmiş olacaktı. (Bu konuda en son çıkan armağan: “*TÜRK-MOĞOL ARAŞTIRMALARI. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., (Editör: B. Gül), Ankara 2013, 313 S.+Fotoğraflar*)

4) T.Gülensoy-P. Küçüker, *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, İstanbul 2015, 566 S., Bilge Kültür-Sanat yay. [Bu eser, her ne kadar “kişi adları” üzerine ise de yer adları ile de ilişkilidir.]

E. Aydın’ın “*Eski Türk Yer Adları*” adlı eserinin önemli bölümleri şöyle:

“GİRİŞ” (s. 15); 1. Yer Adları Bilimi ve İlk Çalışmalar (s. 16-180); Eski Türk Yazıtlarında Geçen Yer Adları üzerine Çalışmalar (s.18-23); Bibliyografya çok eksik; Türklerin Ana Yurdu Sorunu (s.24-25); Eski Türk Yer Adları (s. 26-163); Dizin (s. 165-166); Kaynaklar (s. 167-176).

Eser, her şeyden önce, *sabır, dikkat, bilgi birikimi* isteyen bir ürün. Bunların içine bir de eksik olan bibliyografyayı da kattınız mı, hedefe varılmış olunuyor. Çünkü böyle zor bir işi başarmak için illâki “Profesör” unvanı taşımak gerekmiyor. Bana göre, Erhan Türkoloji’nin beklediği seviyede bir eseri hazırlamakla, “Türklük Bilimi”ne olan borcunu nispeten ödemiştir.

Eserde 124 yer adı üzerinde çalışılmış, bu adlardan pek çoğunun hangi Türkologlarca “ne şekilde okunduğu ve anlamlandırıldığı” hakkında bilgi verilmiştir. Bazı yerlerde E. Aydın “...tahmin edilebilir; ... denen yer olabilir; ...olmalıdır”, vb. gibi kaçamak sözler kullansa da öteki bilim adamlarının görüşlerine yer vermesi bakımından, araştırmacılara yol göstermiştir.

Eski Türk metinlerini (Kök Türk yazıtlarını, Uygur harfleri ile yazılmış yazmaları; Karahanlı-Hârezm, Çağatay, Selçuklu ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmış Arap harfli metinleri) okumak, transkripsiyonlarını yapmak ve anlamlandırmak o kadar kolay değildir. Mesela:

1) EGÜK KATUN sözleri:

a) Radloff, Orhun, Malov, Batmanov, Stebleva tarafından: egük-katun,

b) Vasilyev tarafından: gükqtun

- c) S.Barutçu-Özönder tarafından: ögük katun biçiminde okunmuştur.
- 2) YATIGMA sözcüğü AYTIGMA,
- 3) BENGLİG EK TAG (Tekin) / BENGİLİG EK TAG (Ergin) / BENGLİGEK (Aydarov)
- 4) Bugün de Kazakistan'ın en büyük nehirlerinden birisi olan İRTİŞ: ERTİŞ, ERTİS, İRTİŞ bigi, farklı biçimlerde okunmaktadır. Türkiye'deki ERCİŞ yer adının da bu nehirden geldiği görüşü bulunmaktadır. Bu nehrin Moğolcası: ERÇİŞ'tir. (*Öskömenli bir bilim adamı da İRTİŞ adının < ER 'ordu' + TÜŞ 'in' = ordu dur! Sözünden geldiğini söylemiştir.*)
- 5) HEMÇİK-ÇİRGAKI yer adının da okunuş serüveni dikkat çekicidir:
- a) Orkun: EĞMİÇ EĞİT,
- b) Batmanov: EGMEÇ EGET,
- c) Tekin: EGEM EÇİG ET / EGEM EÇİ EGET,
- d) Kormuşin: GİMÇİGTE,
- e) Barutçu: GEMÇİGTE biçimlerinde okunmaktadır.

Bu gibi okunuşların yanında Anadolu'daki bazı yer adları da ORTA ASYA'daki bazı yer adları ile ilgilidir:

- 1) İNGEK KÖLEK yer adının Bursa'nın kazası "İNEGÖL" adı ile ilişkisi olduğunu şehir tarihçimiz Prof. Dr. Tuncer Baykara da kabul etmektedir.
- 2) AKSU yer adının AK SUB (/ SUV) yer adından geldiği açıktır.
- 3) Kayseri'nin bir köyü olan CİRGALAN yer adının < CİRGA- "mutlu olmak" + -L "mutluluk" sözünden geldiği görülmektedir.
- 4) Kuzey Kazakistan'ın Altay bölgesindeki KATUN KARAGAY nehir adındaki "KATUN" sözcüğünün Güney Moğolca ve Güney Sibiry Türk lehçelerinde "IRMAK" anlamında olduğu göz önüne alınırsa, Türkçedeki (*ka "soru zamiri kökü" ile *ka "akrabalık adı") köklerinin yeniden gözden geçirilmesi gerekecektir.
- 5) Afyonkarahisar'a bağlı "Gazlıgöl/Kazlıgöl" yer adının, Orta Asya'daki KAZLUK KÖL yer adından Anadolu'ya taşındığı görülmektedir.
- 6) Burada *Bilge Kağan Yazıtı*ndan örnek olarak verilen "kök öngük YOGURU sü yorıp tünli künli yeti ödüşke suwsuz keçdim çorakka tegip yolağçı..." (= *Kök Öng Irmağı'nı (bata çıka) aşıp orduyu yürütüp geceli gündüzlü yedi gün boyunca susuz olarak geçtim. Çorak topraklara varınca...*) cümlesindeki YOGUR- fiilinin "çiğneyerek geçmek (kar veya çamur çiğnemek, bata çıka yürümek)" anlamına geldiği de düşündürücüdür. (NOT: Bu fiilin YOGURT sözcüğü ile ilgisi olmadığı üzerine TÜRKCLAD (sayı: 2)'de Gökçen Duruloğlu'nun güzel bir makalesi çıkmıştır. Ona göre "YOĞURT" sözcüğü: u:y- > yu- 'uyumak' fiilinden gelmektedir.)

E. Aydın'ın bu eseri, bu konuda yazılan ilklerden birisi olduğu için, eksiği-kusuru sonraki baskılarda düzeltileceği umudu ile kaynak gösterilecek bir çalışmadır. Tebrik ediyorum.